

**SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISHDA
MAHALLABAY ISHI MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH
YO‘LLARI**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

Bekmetov Xursandbek Ilxamovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatda soliq sohalarida tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, biznes doiralarning ishonchini yanada mustahkamlashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlarni takomillashtirishda hududlararo soliq inspeksiyasini o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga, O‘zbekiston soliq tizimida mahallabay ishi tashkil etishni amalga oshirilayotgan ayrim muhim islohotlar o‘rganilib, xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo‘llash bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: soliq siyosati, mahallabay, korxonabay, soliq tushumlari, tahlila-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

Kirish. So‘nggi yillarda ko‘plab mamlakatlar, jumladan, O‘zbekiston soliq tizimida muhim islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlar ko‘pincha iqtisodiy o‘rni ta‘minlaydigan, investitsiyalarni rag‘batlantiradigan va davlat funksiyalari uchun yetarli daromad yig‘ilishini ta‘minlaydigan yanada samarali, shaffof va adolatli soliq tuzilmasini yaratish zarurati bilan bog‘liq. Soliq tizimidagi islohotlar mamlakatning iqtisodiy manzarasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, jahon amaliyotida mahallabay ishi mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Xususan, mahallabay ishi mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qoidalarga birgalikda rioya etish tamoyilini amalga oshirish, soliq to‘lashdan bo‘yin tovlashni to‘xtatishning samarali mexanizmini ishlab chiqish masalalarining dolzarbligi

ularning yetarlicha nazariy va normativ jihatdan o'rganilmaganligi va zamonaviy iqtisodiy sharoitda yuqori amaliy ahamiyati bu boradagi tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Bugungi kunda, hukumat tomonidan davlat byudjeti daromadlari barqarorligini ta'minlash, xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirish, tadbirkorlik sohasidagi muammolarni bartaraf etish hamda soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish borasida bir qator islohotlar olib borilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Toshkent viloyatidagi tashrifi davomida soliq ma'murchiligini mahalla doirasida tashkil etish kerakligi ta'kidlab o'tilgan. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasining 2023-yil 22-iyulda "Mahallada soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi AF-44 sonli farmoyishi qabul qilingan.

Xabarlarigiz bor, davlatimiz Rahbari tomonidan berilgan topshiriqlariga asosan, 9443 ta mahallaga soliq organlarining 4427 nafar xodimlari biriktirib, hududlardagi tadbirkorlarning soliq ma'murchiligi bilan bog'liq muammolarini o'rganish va joyida hal qilish bo'yicha yangi tizim bo'yicha ish boshladik.

Soliq soliq inspektorining asosiy vazifasi mahalladagi imkoniyatlarni ishga solib soliq bazasini kengaytirish soliq to'lovchilarga soliq xizmatlarini ko'rsatish va soliqlarni undirishdan iborat.

Soliq qo'mitasi tomonidan, mahallaga biriktirilgan soliq inspektorlarini faoliyati samaradorligini baholovchi (KPI) "Mahallalarda soliq organlari faoliyati" Axborot tizimi ishlab chiqildi.

Axborot tizimdagi ma'lumotlar onlayn ravishda har soatda yangilanib turadi, shuningdek, shu asosida mahallaga biriktirilgan inspektorlarning oldiga kunlik vazifalar belgilab berilmoqda.

Axborot tizimida soliq inspektorini faoliyati samaradorligi (KPI) 21 ta mezon orqali baholab borilmoqda.

Yangi tizim ishga tushishi natijasida 2023 yil yakuni bilan:

-45 394 ta tadbirkorlik sub'ektlarini faoliyati qonuniylashtirildi;

-20 748 ta tadbirkorlik sub'ektlarining faoliyati tiklandi;

-416 713 ta fuqaro o'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida ro'yxatdan o'tkazildi.

-606,5 mlrd so'm qo'shimchma manba byudjetga jalb qilindi (AOSga 65,3 mlrd so'm, JShShODS 459,1 mlrd so'm, Jismoniy shaxslarning yer va mol-mulk solig'i 82,1 mlrd so'm):

Shuningdek, jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlari bo'yicha tushum 2022-yilning mos davriga nisbatan 2023-yilda 1,9 baravarga (721,5 mlrd.so'm), Aylanmadan olinadigan soliq 1,2 baravarga (82,3 mlrd.so'm) va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 1,1 baravarga (739,7 mlrd so'm) oshishiga erishildi.

Xuddi shundan 2024-yil yanvar oyida byudjetga 35,7 mlrd so'm qo'shimcha manba jalb qilindi.

"Mahallalarda soliq organlari faoliyati" axborot tizimidagi ma'lumotlarga asosan, 2023-yil dekabr oyi yakuni bilan Respublikaning samaradorlik ko'rsatkichi 91,1 ballni tashkil qilib, Toshkent shahri (95,2 ball), Samarqand (94,8 ball) va Surxondaryo viloyatlari (93 ball) yashil hududda yoki yuqori ko'rsatkich qayd etdi.

Respublika bo'yicha 74 ta (35,6 foiz) soliq inspeksiyalarining samaradorlik ko'rsatkichi 95 balldan yuqori, shundan, 32 ta (15,4 foiz) inspeksiyada 100 ballik natija qayd etildi.

Mazkur samaradorlik ko'rsatkichi 95 balldan yuqori bo'lgan hududlar salmog'i Qoraqalpog'iston Respublikasida 82,4 foizni (16 ta inspeksiyadan 14 ta), Samarqandda 69 foizni (16 ta inspeksiyadan 11 ta), Jizzaxda 62 foizni (13 ta inspeksiyadan 8 ta) tashkil etdi.

Xodimlar kesimida tahlil qilinganida 1 692 nafar (38,2%) inspektorning samaradorlik ko'rsatkichi 95 va undan yuqori ball, shundan 927 nafari 100 ballik natijaga erishdi (ushbu ko'rsatkich 2023 yil noyabr oyida 461tani tashkil qilgan).

Shu bilan birga, 37 nafar inspektor 70 va undan past ball natijaga erishgan, shuningdek 8 tasi 2023-yilning noyabr oyida ham samaradorlik ko'rsatkichi 70 balldan past natijani qayd etgan (1 jadval).

Joriy yilning 1 fevral holatiga Respublika bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichi 87,3 ballni tashkil etgan bo'lsa, Andijon (78,5 ball), Samarqand (82,1 ball), Farg'ona (83,8 ball), Namangan (83,8 ball) va Jizzax viloyatlari (85 bal) "qizil" zonada yoki eng yomon hudud sifatida qolmoqda.

Samaradorlik ko'rsatkichlari 170 ta tuman (shahar)da 75-90 ballni tashkil etgan bo'lsa, 7 ta inspeksiyada 75 ballga ham yetmagan.

Respublika bo'yicha joriy yilning yanvar oyi uchun soliq turlari bo'yicha belgilangan jami 995,0 mlrd so'mlik prognoz ijrosi 1 fevral holatiga 815,5 mlrd so'mga yoki 82,0 foizga bajarilgan bir paytda, Andijonda 58,7 foizga, Samaraqandda 65,3 foizga, Farg'onada 73,7 foizga, Namanganda 73,9 foizga hamda Jizzaxda 80,9 foizga ta'minlangan xolos.

Prognoz ijrosi 81 ta tuman (shahar)da Respublika ko'rsatkichidan past natija qayd etilayotgan bo'lsa, 16 ta soliq inspeksiyasida esa 60 foizga ham yetmagan.

Xususan Andijonda Asaka tumani samaradorlik ko'rsatkichi 75,0 ballni, prognoz ijrosi 52 foizni Sirdaryoda Sayxunobod tumani samaradorlik ko'rsatkichi 77,5 ballni, prognoz ijrosi 59 foizni, Farg'onada Qo'qon shaharda samaradorlik ko'rsatkichi 80,8 ballni, prognoz ijrosi 52 foizni, Samarqandda Samarqand shaharda samaradorlik ko'rsatkichi 84,2 ballni, prognoz ijrosi 48 foizni, Respublikada eng yomon natija qayd etmoqda.

Xodimlar kesimida tahlil qilinganida, Respublika bo'yicha mahallalarga birlashtirilgan 4 384 nafar xodimdan atigi 147 nafarining samaradorlik ko'rsatkichi 95 balldan yuqori natija qayd etgan bo'lsa, 119 ta xodimning ko'rsatkichi 70 ballga ham yetmagan.

Samaradorlik ko'rsatkichi 95 balldan yuqori natijaga erishgan xodimlar Surxondaryoda 34 ta, Qoraqalpog'iston Respublikasida 23 ta bo'lsa, Samarqandda, Toshkent shaharda, Navoiyda 1 nafardan xodim 95 balldan yuqori natijaga erishgan.

Yuridik shaxs sifatida tadbirkorlik faoliyatini yuritish istagida bo'lganlar dastlab davlat xizmatlari markaziga onlayn yoki tashrif buyurgan holda murojaat etishlari va davlat ro'yxatidan o'tishlari lozim.

Bunda ro'yxatdan o'tish jarayonida ularning ixtiyoriga ko'ra QQS va AOS

to'lovchilari sifatida soliq to'lash rejimi tanlanadi. Shundan so'ng tadbirkorik faoliyatini yuritishlari bilan bir qatorda soliq hisobotlarini ham taqdim etib boradilar.

Avvallari har bir soliq to'lovchi tomonidan soliq bazasi hisobi mustaqil ravishda yuritilib, soliq hisobotlari taqdim etilgan bo'lsa bugungi kunda "Soliqchi-tadbirkorga ko'makchi tamoyili" asosida ularga qulayliklar yaratish maqsadida soliq hisobotlari avtomat tarzda shakllantirib berilmoqda.

Misol uchun, kadastr organlari tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar asosida yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk va yer solig'i, onlayn nazorat kassa mashinalari va elektron hisob faktura ma'lumotlari asosida AOS v QQS soliqlari avtomat tarzda shakllantirib berilmoqda.

Bunda, soliq to'lovchi shaxsiy kabinetiga kirgan holda soliq organlari tomonidan shakllantirilgan soliq hisobotlarini ko'zdan kechiradi va e'tirozlari mavjud bo'lmagan hollarda klarni tasdiqlash orqali soliq hisobotlarini taqdim etadi.

E'tirozlari mavjud bo'lgan hollarda tegishli tuzatishlar kiritish va soliq hisobotlari qayta taqdim etish imkoniyati mavjud.

Resurs soliqlari ya'ni mol-mulk, yer va suv soliqlari hisoboti yilda bir marotaba, foyda solig'i har chorakda va qolgan soliq turlari bo'yicha har oyda hisobotlar taqdim etilishi lozim. Shuningdek, umumbelgilangan ya'ni QQS solig'i to'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish maqsadida hududiy soliq boshqarmalarida **"Soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish"** bo'limi tashkil etilib, har bir tarmoq bo'yicha **182,0 mingta** qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilari **14 ta** sohaga ajratilgan holda ularga xizmat ko'rsatish uchun **902 ta** mas'ul xodimlar birlashtirildi. Ushbu xodimlarning asosiy vazifalari soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlarining bajarilishida, jumladan, soliqlarning to'g'ri hisoblanishi, muddatida to'lanishi, soliq solish ob'ektlarini o'z vaqtida hisobga olinishi va jazo choralari qo'llanilishini oldini olish bo'yicha ko'maklashishdan iboratdir.

Soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish bo'limi xodimlari faoliyati samaradorligini oshirish hamda ularning soliq to'lovchilar bilan ko'proq vaqt birga ishlashlari uchun vaqt ajratishlarini ta'minlash maqsadida **"DSB ma'murchiligi"**

axborot tizimi ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi.

Xulosa va takliflar.

Ushbu moliyaviy majburiyatlarni ular tomonidan belgilangan tartibda bajarmaslik albatta, moliyaviy-huquqiy munosabatlarni keltirib chiqaradi.

1. MIB va sud ishi jarayonida bo'lgan soliq qarzdorligini maxalla inspektori yuklamasidan olib tashlash.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 704-son qaroriga 2-ildosasi 5-bandiga "to'qqiz oy mobaynida soliq hisobotlari taqdim etilmaganligi yoki "nol" hisobot topshirganligi" mazmunida o'zgartirish kiritish..

3. Xududda hujjatsiz tadbirkorlik faoliyatini olib borayotgan fuqarolarni dastur orqali anektani to'ldirish va Davlat xizmatlari markaziga yuborish mexanizmini joriy etish. Bunda Tadbirkorlikni qonuniylashtirish jarayoni soddalashadi va fuqaroni tadbirkorlik sub'ektiga o'tkazilishida soliq inspektori ko'maklashadi. Davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi uchun to'lovlarni planshet orqali to'g'ridan-to'rg'i to'lash tizimini joriy etish.

4. Tadbirkorik faoliyatini tugatish yoki tiklash istagida bo'lgan tadbirkorlik sub'ektlarni "Soliq mobil" ilovasida ma'lumotlarni shakllantirish uchun davlat xizmatlari anketasi shaklini yaratish. Bunda tadbirkor tomonidan STIR yoki JShShIRni anketaga kiritish orqali tugatish yoki rad etish tugmasini tadbirkorlik sub'ektining "FACE-ID" yoki "Barmoq izi" orqali tasdiqlash tizimini joriy qilish.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.
2. Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ қўмитаси маълумотлари.
www.soliq.uz.